

УДК 37.016:93/94:908

Віталій ГЛАДУН

старший викладач кафедри філософії освіти,
теорії та методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Миколаїв, Україна
e-mail: vitaliutas7@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.)

У статті обґрунтовано методичні особливості використання краєзнавчих матеріалів і процесу формування національної та історичної свідомості у старшокласників під час вивчення теми «Наш край у добу Української революції 1917–1921 рр.». Визначено основні методи та форми проведення уроку на краєзнавчих матеріалах. Важливими факторами вивчення історії рідного краю є усвідомлення засвоєння учнями найскладніших питань соціально-політичного, економічного та культурного розвитку країни загалом. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії.

Ключові слова: краєзнавство, система шкільної історичної освіти, історія рідного краю, Українська революція, національна свідомість.

На сучасному етапі розвитку освітнього процесу перед педагогами постають завдання пошуку ефективного поєднання методів, засобів і форм педагогічного впливу на учнів, пробудження в них стійкого інтересу до пізнання світу. Саме при вивченні історії відбувається формування національної свідомості в учнів. Історична освіта значною мірою спрямована на виховання в учнів почуття національної ідентичності, національної пам'яті, демократизму та поваги до історичного шляху свого та інших народів. Тому особливого значення в цьому процесі набуває навчання регіональної історії, що набуває особливої актуальності у контексті національного і культурного відродження України.

Навчання історії рідного краю повинно дати учням не тільки приналежності до тієї нації, яка творила цю історію, але й почуття того, що сьогодні вони є творцями майбутньої держави.

Поняття Батьківщина утворює в учнів асоціативний ланцюжок: Україна – рідна земля – рідне місто – моя родина, тому важливою складовою на уроках є формування патріотизму та національної гідності.

Питання змісту шкільної історичної освіти в національному та регіональному вимірах історії досліджували такі науковці як К. Баханов, Я. Верменич, Т. Ладиченко, О. Пометун, О. Удод та інші. Розкриття краєзнавчої роботи на уроках історії та вивчення рідного краю займалися такі дослідники як зокрема В. Бадяк, В. Бугрій, Н. Гончарова, О. Завальнюк.

Слушно зауважив щодо змісту та бачення краєзнавства В. П. Бадяк: «Краєзнавство означає

всестороннє науково-комплексне дослідження краю та популяризацію і збереження його цінностей як форми збагачення знань, плекання патріотичних почувань» [1, 16].

Також можна допустити що, краєзнавство – це цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії. Високі поняття «Батьківщина», «національна гідність» починаються саме зі знання історії рідного краю [7].

Метою даної статті є розкриття особливостей використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України на прикладі теми «Наш край у добу Української революції 1917–1920 рр.» та моделювання основних форм і методів під час при вивчення історії рідного краю.

Цього року згідно з Указом Президента України від 22.01.16 № 14/2016 Україна відзначає 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років [6].

Сьогодні науковці більше зосереджені на вивченні революційних подій загальнонаціонального масштабу, тоді як регіональні аспекти революції розглядаються менше. Особливістю цього періоду є вивчення історії у регіонах, тому що Українська революція сприймалася по-різному в певних локальних ситуаціях. Тому залишається проблемою висвітлення історико-методичних аспектів вивчення регіональної історії в навчальному курсі історії України. Проблема полягає у визначенні ролі, місця, змістового наповнення історії рідного краю у системі історичної освіти.

Загалом як самостійна змістова одиниця тема «Наш край» була введена до навчальних планів курсів історії у 1967–1968 навчальному році, це давало можливість сформувати в учнів цілісну систему уявлень про історичний розвиток свого регіону. Далі відбувалися суттєві зміни у викладанні краєзнавства, а особливо переломним моментом був початок 2000-х рр., також тривала розробка державного стандарту загальноосвітньої підготовки учнів. Але залишалася негативна особливість у тому, що історію рідного краю здебільшого розглядали як можливість проілюструвати загальні тенденції історичного процесу. На сучасному етапі краєзнавча освіта сприяє оволодінню когнітивним, практичним та ціннісним досвідом для учасниками процесу освіти [2].

Краєзнавчий компонент на уроках історії України допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань соціально-політичного, економічного та культурного розвитку країни загалом. Цей компонент дозволяє вибудовувати пояснення методом індукції та дедукції, тобто від окремого до загального, коли на місцевому матеріалі розкриваються загальні наукові дослідження, і навпаки – від загального переходити до розгляду місцевого.

Однак заучування історичних дат, персоналій політичних діячів не сприятиме формуванню національної самосвідомості учнів, тому потрібно навчити їх самостійно здобувати інформацію з книжок і журналів, самостійно студіювати.

Використовуючи краєзнавчий матеріал, доцільно враховувати: 1) його наукову достовірність та відповідність загальним методологічним завданням курсу вітчизняної історії; 2) наявність взаємозв'язків місцевого та загальноісторичного матеріалу; 3) систематичність і планомірність упровадження регіональних даних у процес навчання історії; 4) важливість залучення школярів до процесу збирання та вивчення краєзнавчого матеріалу під керівництвом учителя; 5) необхідність поєднання історико-краєзнавчої діяльності учнів на уроках історії та в позакласній роботі [5, 11].

Модель установлення зв'язків місцевого матеріалу з курсом історії України може виглядати так:

- формувати цілісні знання із загальних питань історії України та області;
- зіставляти загальноісторичні та місцеві явища та події з метою встановлення спільного, відмінного та особливого;
- установлювати синхронність подій із історії України та області;
- виконувати пізнавальні завдання, зміст яких одночасно базується на матеріалі з історії України загалом та регіону зокрема. Зв'язок історії країни та краю встанов-

люється насамперед через події, що мають загальнодержавне значення, але територіально локалізовані [9, 66].

Викладання історії України передбачає ознайомлення учнів із подіями, що відбувалися на території рідного краю. Однак через брак часу на уроках історії та недостатню кількість методичних посібників із теми «Наш край» краєзнавчий матеріал вивчається переважно оглядово. Зважаючи на такі обставини учитель все одно може використовувати на практичних заняттях з історії рідного краю різноманітні методи, методичні прийоми і педагогічні стратегії.

Головною мотивацією під час вивчення теми «Наш край» виступає розуміння сучасних проблем своїх земляків та переконання в тому, що історія Миколаївщини – складова не тільки історії України, але й всесвітньої історії.

Пропонуємо змодельювати основні елементи та форми роботи на уроці історії України 10 класу «Наш край у добу Української революції 1917–1920 рр.»:

1. *Робота з різними історичними документами та джерелами.* Особливого значення для розкриття історичного минулого набуває використання на уроках рідного краю *архівних матеріалів та документальних джерел.*

Як правило, до аналізу документів перед учнями ставляться логічні завдання:

Коли був написаний історичний документ?

Хто автор цього документу?

Якими історичними обставинами було зумовлено появу цього документу?

Які історичні події відображено в документі?

Яке враження цей документ справляє на сучасників?

Під час роботи на уроці з використанням історичних джерел може бути доцільним, наприклад, індивідуальне дослідження або робота в групах, аналіз, обговорення, дебати, дискусії, порівняння, рольові ігри або змагання тощо.

Добре ретельно підібрані, з чіткою метою документи будуть дуже корисними для учнів, розвиватимуть вміння та навички, викликать інтерес і захоплення історією.

Особливу цінність на уроках історії України в 10 класі з теми «Наш край», складають книги науково-документальної серії «Реабілітовані історією. Миколаївська область», де опубліковані статті про очільників повстанського руху та висвітлено трагічні долі цих людей.

2. *Конференції, семінари, проектна діяльність.* У сучасному освітньому процесі доцільно проводити конференції, уроки-дослідження та семінари для старшокласників з тем, що містять найбільші обсяги навчального матеріалу і є соціально-

політично важливими для розуміння історії. Відповідно до вектора реформування освіти загалом та шкільної історичної освіти зокрема постає розуміння того що, навчання історії не можна звести лише до запам'ятовування, а саме урок із використанням активних та інтерактивних форм може зробити навчання по-справжньому цікавим і творчим процесом.

Доречним з дидактичної точки зору буде використання імітаційної моделі навчальної діяльності учнів через ділову гру «Урок-прес-конференція». Під час підготовки до даного уроку обираються ведучі, тобто учні, які найбільш компетентні у проблемі, що буде предметом обговорення. Усі інші учні – «журналісти», які ставлять запитання ведучим. У цій грі лише дві ролі: роль «ведучих» і роль «журналістів». Разом із тим в ігрову діяльність включаються всі учні класу в якості вільних спостерігачів. Підсумки гри підбиваються вчителем разом з учнями.

При проведенні семінарського заняття вчитель повідомляє за кілька тижнів, називає тему і мету семінарського заняття, дає перелік основної і додаткової літератури з рекомендаціями, та алгоритмом підготовки до семінарського заняття. У процесі підготовки учитель може провести декілька колективних та індивідуальних консультацій.

На семінарах можливе ознайомлення з наданими документами та їхнім аналізом, щодо питань розвитку нашого краю у добу Української революції. Доречним буде коментування відомих істориків про цей період, а особливо на Миколаївщині. Значення семінарського заняття полягає в тому, щоб здійснити спробу відновити історичну справедливість, вшанувати і зберегти добру славу

про героїв нашого краю. Основним методом під час семінару може виступати – бесіда, в ході якої обговорюються повідомлення учнів, аналізуються схеми, таблиці, ілюстрації, інформація з періодичної преси і додаткової літератури.

Серед багатьох новітніх технологій однією з найефективніших є проектна діяльність на уроках історії, доречним це буде під час вивчення теми «Наш край».

Під проектною технологією навчання історії сучасні вітчизняні дослідники розуміють цілеспрямований, чітко контрольований системний метод організації навчального процесу, за допомогою якого учні набувають історичних знань, умінь, ставлень та практичного досвіду (компетентностей) у процесі планування й виконання навчальних проектів, орієнтованих на створення і презентацію учнем специфічного для цього предмета продукту (текст, художнє зображення, вистава, відеофільм, мультимедійна презентація, макет) [4, с. 8–9].

3. *Застосування інформаційно-комунікативних технологій.* Реформування освіти в Україні відбувається в умовах бурхливого розвитку інформаційних та телекомунікаційних технологій. Важливими чинниками сучасного суспільства стають знання та вміння послуговуватися користуватися комп'ютером, зокрема інформацією, що надходить із різних джерел, вміння її аналізувати і застосовувати для власного розвитку та повсякденного життя і навчання.

Сучасний урок неможливо уявити без використання новітніх технологій, які здатні зацікавити сучасного школяра, зробити процес навчання різноманітнішим та ефективнішим, що сприяє

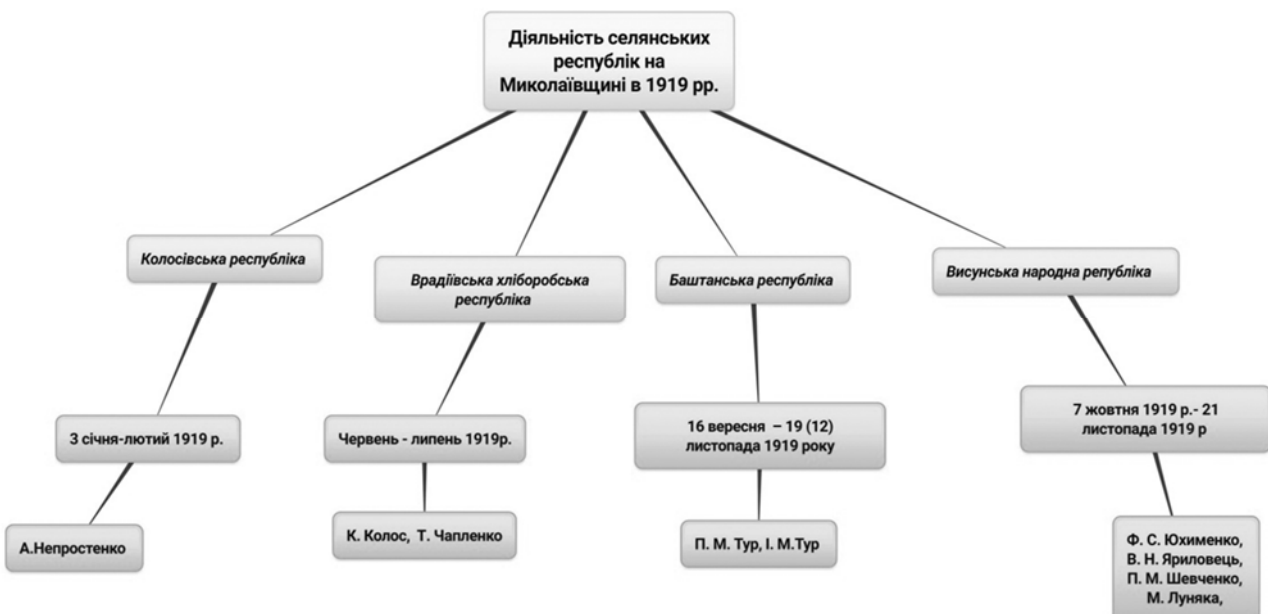

Рис. 1. Сел. республіки на Миколаївщині

підвищенню мотивації та пізнавальної активності учнівської молоді. Карти знань можуть стати мотиватором до більш інтенсивного навчання, а також заміною текстових конспектів.

Ментальні карти є зручною, ефективною технікою візуалізації мислення та альтернативного запису. Карта знань допомагає реалізувати один із принципів педагогіки – принцип наочності. Карта знань дає змогу охопити одним поглядом тему з історії, саме блок-схема показує все найвагоміше в асоціативних порівняннях та зв'язках.

Ментальні карти доцільно використовувати у викладанні історії на таких етапах уроку, як вивчення нового матеріалу – під час використання ментальної карти складні поняття можуть бути пояснені та представлені в систематизованому вигляді; закріплення матеріалу; повторення теми.

У ході вивчення теми «Миколаївщина в добу Української революції» застосування методу проблемного викладу матеріалу або систематизації знань набуло би більше результативності та продуктивності через використання ментальних (інтелект) карт. Наприклад, розгляд хронологічної таблиці з допомогою сервісу Mindmeister. Або при характеристиці отаманів, які діяли на Миколаївщині, використовувати сервіс Mindomo (рис. 1). Застосування Bubbl (рис. 2) в ході опису селянських республік було б доречним із дидактичної точки зору.

Нині учителі досить часто застосовують нетрадиційні уроки, водночас використання опор-

них схем, карт розуму на стандартних уроках є недостатнім. З огляду на вищесказане рекомендуємо впроваджувати в практику нові підходи на основі використання опорних схем, блок-схем, карт розуму тощо.

4. *Відеоматеріали.* Сьогодні не лише фахівці, але й широкі верстви населення виявляють значний інтерес до рідної історії, особливо до її трагічних сторінок, приховуваних радянським режимом подій і фактів. Телеканал «Миколаїв» спільно з обласним центром пошукових досліджень та редакційно-видавничою діяльністю за підтримки народного депутата України Тараса Креміння представили відеопроєкт «Справа №». Особливо хочеться звернути увагу на такі фрагменти, які доцільно використати на уроках історії України «Наш край», наприклад, «Справа № ... Миколаїв у добу Центральної Ради» – у двох частинах.

Відеокартинка завжди захоплювала увагу глядачів. Тому і не дивно, що відео у формі демонстрації різних кінофільмів зараз часто використовується у процесі навчання. На відміну від телемовлення, де ми залежні від програми телепередач, складеної завчасно і не нами, відео на цифрових носіях інформації дозволяє вчителю самостійно визначати об'єкт перегляду, тобто потрібний нам фільм або його фрагмент. Ознайомлення учнів із новими документальними і художніми фільмами надає змогу вчителю зробити свої уроки цікавішими, більш насичені і продуктивні. Демонстрування відеоматеріалів викликає неабиякий

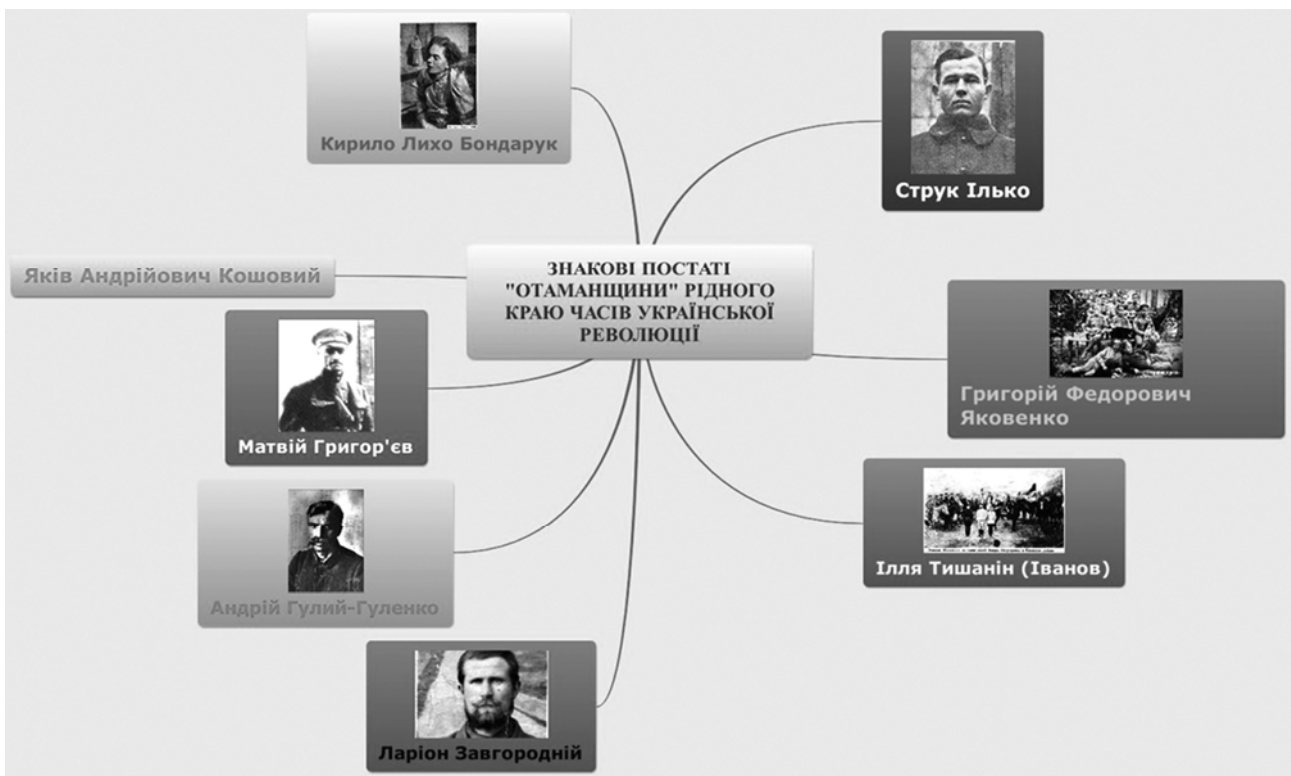

Рис. 2. Отамани Миколаївщини

інтерес учнів, у процесі їх перегляду виникає досить стійка мимовільна увага, що зумовлена яскравістю, динамічністю, розмірами, контрастністю зображення, звуковим супроводом тощо.

Отже, з навчально-освітньої точки зору відео-матеріали є корисними, оскільки: історичні факти в них можуть бути представлені в надзвичайно захоплюючий спосіб; наближають учнів до минулого і конкретизують їх історичні уявлення; дозволяють розвивати в учнів навички і вміння критичного мислення.

5. *Музейні екскурсії.* Як стверджує Я. М. Камбало-ва, важливою ділянкою навчання й виховання школярів є екскурсійна робота, що надає можливість комплексно вивчати історичне минуле рідного краю. Жоден підручник чи посібник не дасть учням такого багатого матеріалу, про який зможуть розповісти місцеві пам'ятки історії та культури. Ці відомості детально розкривають історичну спадщину краю, для того щоб учні більше змогли зрозуміти загальний процес розвитку батьківщини [3, 4].

Сьогодні свої культурно-просвітницькі послуги пропонує Миколаївський обласний краєзнавчий музей, у якому за допомогою учителів та музейних співробітників було сформовано систему уроків, що покликані урізноманітнити форми та прийоми роботи в освітньому процесі. Проект «Школа і музей – працюємо разом» із метою активізації пізнавальної діяльності учнів висвітлює перебіг національно-визвольної революції 1917–1921 рр. на Миколаївщині та вплив діяльності Центральної Ради, розкриває основні періоди проявів отаманщини в нашому регіоні.

Екскурсії до краєзнавчого музею є одним із важливих компонентів під час при вивчення історії рідного краю. Експонати в експозиціях представлені незначною кількістю. Це – грошові знаки (квитки грошові і кредитні), марки, документи Директорії УНР, листівки керівників повстанських загонів (Універсал отамана Григор'єва, відозва отамана Лихо-Бондарука), зброя часів громадянської війни (гвинтівка Мосіна, револьвер системи Нагана, карабін системи Маузера, шабля у піхвах), миколаївські газети того часу. Під час екскурсії учні беруть активну участь у практичній роботі з музейними матеріалами і документами. Учні об'єднуються в 4 групи. Кожна група отримує картку із завданням.

6. *Творчі завдання.* Ще одним із прийомів проведення уроку «Наш край в роки Української революції» є творчі завдання. Наприклад, проведення циклу «передачі» із історії рідного краю. Учні виконують роль телеглядачів і ставлять питання ведучому «передачі». Ведучий може запрошувати на допомогу собі «експертів». Метою такої форми роботи є набуття навичок публічного виступу та дискутування. Учитель на цьому уроці є ведучим.

Робота організовується у такий спосіб:

- оголошується тема «передачі»;
- потім пропонується висловитися «запрошеним гостям» (наприклад, Я. Ряппо, отаману Григор'єву або М. Грушевському);
- надається слово глядачам, які можуть виступати як сучасники тих подій, тобто звичайні люди того періоду;
- «запрошені» повинні мають відповідати на питання коротко та конкретно;
- ведучий теж має право ставити запитання.

Ця форма роботи допоможе навчитися брати участь у дискусіях та захищати власну позицію.

Цікавою інтелектуальною формою роботи на уроці може слугувати історична гра розроблена Українським інститутом національної пам'яті для учнів 10 класу, присвячена Українській революції 1917–1921 років, метою гри є об'єднати в одну державу всі українські землі. Гра складається з карти українських земель Степана Рудницького, яка умовно поділені на 6 регіонів, з них звичайно є Південь, в якому зачіпаються питання Миколаївщини у добу революції. Ці матеріали сприятимуть засвоєнню матеріалів про події Української революції учнями 10-11 класів та підготовки до ЗНО.

У сучасній історичній освіті все більш актуальним стає метод «Ретроальтернативістика» – це побудова можливих альтернативних сценаріїв розвитку реальних подій у минулому. Вправи з ретроальтернативістики повинні задовольняти таким вимогам: віртуальні сценарії повинні бути реальними (тобто вони не повинні бути фантастичними); слід дотримуватися логіки (причинно-наслідкові зв'язки у побудові альтернативних версій повинні бути несуперечливими); необхідно дотримуватися критерію порівнянності (тобто порівнювати можна лише порівнюване); розмірковувати слід відповідно до критерію оптимальності (тобто, які уроки на майбутнє можна винести з віртуальних припущень) [8].

Застосовуючи вправи з ретроальтернативістики, необхідно враховувати, що побудова альтернативних сценаріїв не є самоціллю, а виконує роль наочної демонстрації так званих уроків історії.

Отже, висока ефективність уроків із історії рідного краю, на яких використовуються різноманітні прийоми та методи навчання, і робота з дидактичними матеріалами сприяє набуттю когнітивного, практичного та ціннісного досвіду учнів, які повинні розуміти не лише загальні історичні процеси, а й уміти локалізувати їх. Ефективність уроку на яких використовуються робота з текстами підручників та посібників, історичними документами, малюнками, дидактичними вправами має високі показники результативності роботи учнів. Зустрічі з історією не можуть обійтись без звернення до історії рідного краю. Діти повинні

розуміти не лише загальні історичні процеси, а й уміти локалізувати їх.

Сьогодні як ніколи головною зброєю залишається популяризація історії в новому вимірі та

розумінні в боротьбі проти російської експансії України. Ми повинні пам'ятати своїх національних патріотів і продовжувати поповнювати цей перелік, збагачуючи рідну землю.

Список використаних джерел

1. Бадяк В. П. Історичне краєзнавство як навчальний курс [Текст] / В. П. Бадяк // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: Наук. зб. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. — С. 15—24.
2. Бугрій В. Шкільне краєзнавство в Україні друга половина XX-початок XXI століття: монографія / В. С. Бугрій. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. — 340 с.
3. Камбалова Я. М. Краєзнавча екскурсія як форма вивчення історії рідного краю / Я. М. Камбалова // Історія та правознавство. Позакласна робота: Науково-методичний журнал. — 2015. — № 1. — С. 14—17.
4. Мирошніченко В. Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13. 00. 02. «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)» / Мирошніченко Володимир Олександрович; Бердянський державний педагогічний університет. — К. — 2010. — 20 с.
5. Перелигіна Л. Г. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та у виховній роботі / Л. Г. Перелигіна // Історія та правознавство. — 2007. — № 35(135). — С. 9-11.
6. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 — 1921 років: Указ Президента України від 22.01.2016 № 17/2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>.
7. Творун Л. Краєзнавство як елемент сучасної освіти: методичний посібник. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/482>.
8. Терно С. О. Теорія та методика навчання історії: Практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія» / С. О. Терно. — Запоріжжя: ЗНУ, 2016. — 36 с.
9. Третьякова О. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії / О. Третьякова // Філософія освіти та педагогіка: науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. — Чернігів. — № 41, 5 квітня 2017. — С. 66—70.

References

1. Badyak, V. P. (2002). Istorychne krayeznavstvo yak nachal'nyy kurs [Historical regional studies as an initial course]. Istorychne krayeznavstvo v systemi osvity Ukrainy: zdobutky, problemy, perspektivy: Nauk. zb. — Historical regional studies in the system of education of Ukraine: achievements, problems, perspectives: Science. save. — Kam'yanets'-Podil's'kyu: Abetka-NOVA, 2002, 15-24 [in Ukrainian].
2. Buhriy, V. (2011). Shkil'ne krayeznavstvo v Ukraini druha polovyna XX- pochatok XXI stolittya): monohrafiya [School local history in Ukraine half of the XXth to the beginning of the XXI century): monograph]. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 340 [in Ukrainian].
3. Kambalova, Ya. M. (2015). Krayeznavcha ekskursiya yak forma vyvchennya istoriyi ridnoho krayu [Local studies excursion as a form of studying the history of native land]. Istorya ta pravoznavstvo. Pozaklasna robota: Naukovo-metodychnyy zhurnal. — History and jurisprudence. Out-of-school work: Scientific and methodical journal. — 1, 14-17 [in Ukrainian].
4. Myroshnychenko, V. (2010). Metodyka zastosuvannya proektnoyi tekhnolohiyi u protsesi navchannya istoriyi v 10-mu klasi [Methodology of application of the project technology in the process of learning history in the 10th form]. Extended abstract of candidate's thesis. Berdyansk [in Ukrainian].
5. Perelyhina, L. H. (2007). Vykorystannya krayeznavchoho materialu na urokakh istoriyi ta u vykhovniy roboti [Use of ethnographic material at the lessons of history and in educational work]. Istorya ta pravoznavstvo. — History and jurisprudence, 35, 9-11 [in Ukrainian].
6. Pro zakhody z vidznachennya 100-richchya podiy Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917 — 1921 rokiv: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 22.01.2016 [About measures to celebrate the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917 — 1921: Decree of the President of Ukraine dated January 22, 2016 No. 17/2016.] Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016> [in Ukrainian].
7. Tvorun, L. Krayeznavstvo yak element suchasnoyi osvity: metodychnyy posibnyk [Ethnographic as an element of modern education: methodical manual]. Retrieved from: <https://dorobok.edu.vn.ua/artitsle/view/482> [in Ukrainian].
8. Terno, S. O. (2016). Teoriya ta metodyka navchannya istoriyi: Praktykum dlya zdobuvachiv stupenya vyshchoyi osvity bakalavra spetsial'nosti «Istorya ta arkheolohiya» [Theory and methods of teaching history: A workshop for bachelor's degree students in the specialty «History and archeology»]. Zaporizhzhya: ZNU, 36 [in Ukrainian].
9. Tret'yakova, O. (2017). Vykorystannya krayeznavchoho materialu na urokakh istoriyi [Use of ethnographic material in history lessons]. Filosofiya osvity ta pedahohika: naukovo-metodychnyy zbirnyk Chernihivs'koho oblasnoho instytutu pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity imeni K. D. Ushyns'koho. — Philosophy of education and pedagogy: scientific and methodical collection of the Chernihiv regional institute of postgraduate pedagogical education named after K. D. Ushynsky, 41, 66-70 [in Ukrainian].

Гладун В. Особенности использования историко-краеведческих материалов в учебном процессе (на примере изучения украинской революции 1917–1921 гг.)

В статье обоснованы методические особенности использования краеведческих материалов и процесса формирования национального и исторического сознания у старшеклассников при изучении темы «Наш край в Украинской революции 1917–1921 гг.». Определены основные методы и формы проведения урока на краеведческих материалах. Важными факторами изучения истории родного края является

осознание усвоения учащимися сложных вопросов социально-политического, экономического и культурного развития страны в целом. Благодаря изучению, использованию местного исторического материала ученики могут выйти за пределы учебников, почувствовать исторические события, осмыслить исторические процессы, «прикоснуться» к истории.

Ключевые слова: краеведение, система школьного исторического образования, история родного края, Украинская революция, национальное сознание.

Hladun V. The main features of using the historical and ethnographic materials in the educational process (for example, studying the Ukrainian Revolution 1917–1921)

This article is devoted to the peculiarities of using the historical and ethnographic materials on the lessons of the history of Ukraine on the example of the theme «Our land in the days of the Ukrainian revolution of 1917–1921» It's touche actual questions of modern education and the process of finding an effective combination of methods, means and forms of pedagogical influence on students, awakening in them interest to the knowledge of the world. Using the ethnographic materials is a process of formation national and historical consciousness among the students. In article determined the basic methods and forms of lesson on local lore materials. The most important factors of studying the history of the native land are the assimilation by the students of the most difficult issues of socio-political, economic and cultural development of the country as a whole. Through the studying and using the local historical material students can go beyond textbooks, experience historical events, comprehend historical processes, «touch» the history. That's why particular importance in this process becomes the studying of regional history, especially in the context of national and cultural revival of Ukraine.

The most interesting feature of this article is a practical advices of a new approaches based on the using of reference circuits, flowcharts, mind maps, and more. The article emphasizes that historical facts must be presented in an extremely fascinating way, which allows students to develop theirs skills and critical thinking. Thus, the high efficiency of lessons from the native land, which uses various methods of teaching and work with didactic materials, contribute to the cognitive, practical and valuable experience of students. The education of young people on the best examples of life of the fighters for the establishment of Ukrainian statehood is one of the most important ways of forming the historical memory.

Key words: ethnographic /regional studies, system of school historical education, history of native land, Ukrainian revolution, national consciousness.

Стаття надійшла до редколегії 17.12.2017

УДК 372.41

Катерина ГНАТЕНКО

аспірант кафедри теорії та методики викладання філологічних дисциплін в початковій школі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

e-mail: 1992gnatenko@gmail.com

ШЛЯХИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ НАД ХАРАКТЕРИСТИКОЮ ПЕРСОНАЖА В КУРСІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовується актуальність проблеми літературного розвитку молодших школярів у зв'язку з падінням рівня читацької культури та зниженням інтересу до літератури. Висвітлено погляди методистів, літературознавців, психологів щодо необхідності спеціальної роботи над образом-персонажем у початковій школі. Представлено та проаналізовано результати дослідження сприйняття художнього твору молодшими школярами. Схарактеризовано шляхи удосконалення методичної роботи над характеристикою персонажів на уроках літературного читання. Висвітлено та охарактеризовано методи та прийоми (бесіда, виразне читання, словесне малювання, драматизація), які доречно використовувати на уроках літературного читання.

Ключові слова: літературне читання, молодші школярі, сприйняття, персонаж, прийом, характеристика, художній твір, розуміння.

У сучасному світі, коли дуже активно розвиваються різноманітні комунікаційні канали, зокрема мережа Інтернет, постає питання про місце та значення читання художньої літератури. Учені різноманітних галузей гуманітарного знання зазнача-

ють, що хоча читання знаходиться в жорсткій конкуренції з іншими мас-медіа, однак художню літературу як певну форму зберігання культурної пам'яті не може замінити ні телебачення, ні Інтернет, ні будь-які інші засоби масової комунікації.